Opgesteld door: Rosanne Dubbeld (antwoordspecialist) en Melissa van Amerongen (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller: docent mbo-instelling
Referentie: Kennisrotonde (2019). *Wat is het blijvend effect van structureel financieel onderwijs op het financieel gedrag van mbo-jongeren?* (KR. 552) Den Haag: Kennisrotonde.

20 Februari 2019

Vraag

Wat is het blijvend effect van structureel financieel onderwijs op het financieel gedrag van mbo-jongeren?

Kort antwoord

Over het blijvend effect van structureel financieel onderwijs op het financieel gedrag van mbo-jongeren is nog weinig bekend. Wel weten we dat financiële kennis een voorwaarde is, maar op zichzelf niet voldoende voor het aanleren van gezond financieel gedrag. Het geleerde meteen in de praktijk kunnen brengen en het onderwijs structureel aanbieden met hoge intensiteit kan de impact op financieel gedrag te vergroten. Financieel onderwijs blijkt echter maar een zeer klein deel van de variantie in financieel gedrag te verklaren. Sociaal-psychologische kenmerken, zoals vertrouwen in eigen kunnen, hangen samen met financieel gedrag.

Toelichting antwoord

Het aantal Nederlandse huishoudens met betalingsachterstanden was in 2014 32% (Nibud, 2017). Eén op de vijf mbo-leerlingen vindt zelf dat hij of zij vaak geld tekortkomt, en 15% geeft aan een financieel probleem te hebben. Meer dan een vijfde van de mbo-jongeren heeft geld geleend van anderen of bij DUO (Nibud, 2015). Financieel onderwijs lijkt voor alle Nederlandse burgers maar zeker ook voor mbo-jongeren van groot belang.

Hoe kun je financieel gedrag aanleren aan jongeren op het mbo?

Zowel in Nederland als in het buitenland wordt in meta-analyses nauwelijks tot geen

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

positief effect gevonden van financieel onderwijs op financieel gedrag. Een mogelijke verklaring is dat financieel onderwijs zich vaak richt op kennisoverdracht, en dit alleen vaak niet tot ander financieel gedrag leidt (Nibud, 2017). Hoewel financiële kennis cruciaal is voor gezond financieel gedrag is het belangrijk om de stap 'van kennis naar gedrag' verder te onderzoeken (Madern, 2015, Nibud, 2012, zoals beschreven in Jungmann & Madern, 2016).

Wat verstaan we onder financieel gedrag?

Het Nibud (2018) heeft uitgebreide leerdoelen opgesteld voor jongeren van alle leeftijden. Voor jongeren tussen de 15 en 17 jaar worden vier hoofdthema's onderscheiden: 1) inkomsten verwerven, 2) de geldzaken organiseren (betalingen uitvoeren, administratie op orde brengen, inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren), 3) verantwoord besteden (keuzes maken, verleidingen de baas blijven, jezelf opstellen in kritische momenten, verantwoord lenen), en 4) voorbereid zijn op onvoorziene gebeurtenissen (sparen en plannen, onverwachte omstandigheden, financiële producten kiezen).

De leerdoelen binnen deze thema's dragen bij aan het ontwikkelen van financiële competenties. De belangrijkste competenties volgens het Nibud zijn in kaart brengen, verantwoord besteden, vooruitkijken, bewust kiezen en kennis bijhouden, waarbij de eerste twee vrijwel dagelijks nodig zijn (Jungmann & Madern, 2016).

Welke aspecten in financieel onderwijs bij kunnen dragen aan gezond financieel gedrag

In een meta-analyse waarin 115 onderzoeken naar financieel onderwijs werden vergeleken op hun effecten op financiële kennis en gedrag werd het volgende gevonden:

- Voor financieel onderwijs dat zich richt op budgetteren, plannen, vermogensopbouw en sparen wordt een groter effect gevonden op het financieel gedrag dan voor programma's die zich richten op leengedrag (Kaiser en Menkhoff, 2016)
- Wanneer het geleerde meteen in de praktijk kan worden gebracht is de impact op financieel gedrag groter – dus letten op wanneer een programma wordt aangeboden is van groot belang (Kaiser en Menkhoff, 2016)
- Hogere intensiteit (meer uren) leidt tot een grotere impact op het financieel gedrag van de jongeren (Kaiser en Menkhoff, 2016)

In Brazilië deden ongeveer 20.000 leerlingen tussen de 15 en 17 jaar mee aan een groot onderzoek naar financieel onderwijs. Uit dit onderzoek bleek:

- Een grondige aanpak, het betrekken van onderwijsexperts, het trainen van docenten, en op een praktische manier aandacht besteden aan psychologische invloeden op gedrag verbeteren de financiële kennis, houding en gedrag van de jongeren (Brugh ea, 2013, zoals beschreven in Nibud, 2017)
- De effectiviteit van financieel onderwijs is groter wanneer ouders erbij worden betrokken (Brugh ea, 2013, zoals beschreven in Nibud, 2017).
- Net als in de meta-analyse van Kaiser en Menkhoff (2016) werd gevonden dat

aansluiten bij financiële vragen die op dat moment spelen bij de jongeren bijdraagt aan het verbeteren van de financiële kennis, houding en gedrag.

Welke andere factoren dragen bij aan het uitvoeren van financieel gedrag?

Een kanttekening die wordt gemaakt bij onderzoek naar financieel onderwijs is dat het slechts 0,1% van de variantie in financieel gedrag verklaart (Fernandes et al., 2014, zoals beschreven in Jugmann & Madern, 2016). Bovendien is er na 20 maanden of langer nauwelijks meer een effect van financieel onderwijs op het financieel gedrag zichtbaar.

Als slechts zo'n klein deel van het financieel gedrag verklaard wordt door financieel onderwijs, dan wordt het overgrote deel van financieel gedrag door andere aspecten beïnvloed. Hier komt steeds meer aandacht voor in zowel literatuur als beleid (Tiemeijer, 2016, zoals beschreven in Nibud, 2018).

Verschillende sociaal-psychologische factoren spelen een rol bij het daadwerkelijk uitvoeren van financieel gedrag. Zo heeft Madern (2015) geanalyseerd welke factoren invloed hebben op gezond financieel gedrag. Zij komt tot meerdere factoren, zoals vertrouwen in eigen kunnen (verwacht je dat je in staat bent bepaald gedrag uit te voeren), tijdsoriëntatie (richt je je op het verleden, het heden of de toekomst) en zelfcontrole (kun je ongewenst gedrag onderbreken). Een hoger vertrouwen in eigen kunnen hangt bijvoorbeeld samen met de Nibud-competenties bijhouden van de administratie, opzijleggen van geld, en beter controleren van financiële producten.

Hoewel uit onderzoek blijkt dat deze en andere factoren samenhangen met het uitvoeren van financieel gedrag (Madern, 2015), is de causaliteit niet altijd duidelijk. Wel lijkt het de moeite waard om te onderzoeken *of* en zo ja, *hoe* deze sociaal-psychologische aspecten met behulp van financieel onderwijs ontwikkeld kunnen worden zodat leerlingen kunnen komen van financiële kennis naar financieel gezond gedrag.

Conclusie

Hoewel er meer aandacht komt voor de vraag welke factoren een jongere van kennis naar gedrag kunnen brengen, is er op dit moment nog weinig zekerheid over de succesfactoren. De Nibud-leerdoelen lijken een belangrijk startpunt te zijn voor financieel onderwijs, en structureel intensief onderwijs waarbij de nadruk ligt op het geleerde meteen in de praktijk brengen kan bijdragen aan gezond financieel gedrag. Financieel onderwijs verklaart slechts een klein deel van het financieel gedrag van jongeren – en na 20 maanden is de invloed al nauwelijks meer meetbaar. Vertrouwen in eigen kunnen en andere sociaal-psychologische factoren hangen samen met de Nibud-competenties en zouden een aandachtspunt kunnen zijn voor het verder vormgeven van financieel onderwijs dat leidt tot gezonder financieel gedrag.

Geraadpleegde bronnen

Bleeker, Y., Witvliet, M., & Jungmann, N. (2015). IMPACTMETING VAN MONEYMATTERS. Geraadpleegd van https://schuldenenincasso.nl/wp-content/uploads/2018/02/money-matters-regioplan-sept15.pdf?x25913

Buijsman, M. (2016). Nu én later de tijd van je leven? Denk aan je pensioen! Een onderzoek naar welke predictoren jongeren (24-35 jaar) motiveren om tijdig hun pensioensituatie te bekijken. Geraadpleegd van https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/327460/Afstudeeronderzoek_Marleen_Buijsman_Igitur.pdf

Jungmann, N., & Madern, T. (2016). Duurzame verbetering van gezond financieel gedrag. Droom of werkelijkheid? *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid*. Geraadpleegd van: https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/working-papers/2016/06/30/duurzame-verbetering-van-gezond-financieel-gedrag.-droom-of-werkelijkheid/WP023-Duurzame-verbetering-gezond-financieel-gedrag.pdf

Kaiser, T., & Menkhoff, L. (2016). Does financial education impact financial literacy and financial behavior, and if so, when? *The World Bank Economic Review 31(3), 611-630*. doi: 10.1093/wber/lhx018. Op 06-02-2019 verkregen van https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.529454.de/dp1562.pdf

Klooster, E., Van Dijk, M., Wróblewska, A., & Barua, S.C. (2016). MoneyWays EVALUATIEONDERZOEK. *Verwey-Jonker Instituut*. Geraadpleegd van: https://www.verwey-jonker.nl/doc/2016/216011_MoneyWays_800x600_web.pdf

Madern, T. 2015. Op weg naar een schuldenvrij leven. *Proefschrift.* Geraadpleegd op https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Madern-2015-Samenvatting-NL-Op-weg-naar-een-schuldenvrij-leven-17-sept.-2015.pdf

Nibud. 2015. Mbo'ers in geldzaken 2015. Financiële situatie en gedrag van mbo-studenten. Geraadpleegd van https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Rapport_Nibud-Mbo-onderzoek-april-2015.pdf

Nibud. (2017). Effectieve manieren om verantwoord financieel gedrag te bevorderen. Geraadpleegd van https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/effectieve-manieren-om-verantwoord-financieel-gedrag-te-bevorderen-jan2017.pdf

Nibud. (2018). Nibud-leerdoelen en –competenties voor kinderen en jongeren. Herziene uitgave 2018. Geraadpleegd van https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-leerdoelen-competenties.pdf

Meer weten?

Een kleine greep uit leerdoelen voor mbo-jongeren, in volledigheid te vinden op nibud.nl

Weten: welke toeslagen bestaan er en kun je aanvragen nadat je 18 bent geworden, hoe kun je op een veilige manier met DigiD omgaan, welke factoren van invloed zijn op de hoogte van je salaris. Bij financiële geletterdheid ligt de nadruk op de kennis van financiële producten.

Kunnen: hoe vraag je belasting terug als je hebt gewerkt, hoe betaal je je rekeningen op tijd, je koopgedrag aanpassen aan het beschikbare budget, sparen of verzekeren voor onvoorziene omstandigheden.

Volgens het Nibud sluiten de opgestelde leerdoelen het best aan bij de kerndoelen en eindtermen van het MBO: *Domein Burgerschap, De economische dimensie: de bereidheid en het vermogen om op adequate en verantwoorde wijze als consument deel te nemen aan de maatschappij.*

Wat weten we over interventies voor mbo-jongeren in Nederland?

Op wijzeringeldzaken.nl is een door SLO geanalyseerd overzicht van lesmaterialen ter bevordering van financieel onderwijs te vinden.
Lespakketten op Nederlandse scholen die zijn onderzocht blijken weinig effectief (Jungmann & Madern, 2016). Interventies in Nederland die specifiek ontwikkeld zijn voor het mbo kunnen variëren van een enkele les tot een volledig pakket rond ondernemerschap van in totaal 480 uur. Twee pakketten waarvan een impactmeting gevonden is en specifiek voor het mbo zijn ontwikkeld zijn *Money Matters* en *MoneyWays*.

Money Matters richt zich op de consequenties die financiële keuzes kunnen hebben. De jongere doorloopt middels video's het leven van een 14- tot 30-jarig persoon en maakt keuzes over studie, werk, vrije tijd en het uitgavenpatroon. Aan het eind ziet de jongere wat het financieel resultaat is van de genomen keuzes, welke klassikaal besproken kunnen worden.

De hoofdcompetenties uit het spel zijn: verantwoord besteden, vooruitkijken en reflecteren op gedrag, waarmee ze overlappen met de Nibud-competenties. Helaas blijkt uit onderzoek dat het spel niet bijdraagt aan het ontwikkelen van deze financiële competenties (Bleeker, Witvliet, & Jungmann, 2015).

MoneyWays biedt een heel andere vorm van financieel onderwijs aan, namelijk een waarbij jonge rolmodellen tussen de 18 en 26 jaar vertellen over hun eigen ervaringen en financiële uitdagingen. Ze gaan zo de dialoog aan met leerlingen over armoede en schuld. Een evaluatierapport (Klooster, et al, 2016) laat zien dat leerlingen zich vervolgens bewuster zijn over hun uitgavenpatroon buiten schooltijd, kritischer zijn over financiële beslissingen, en dat ze meer financiële kennis hebben. De inzet van jonge rolmodellen wordt positief ontvangen door de mbo-jongeren en ze geven aan vaker om hulp te zullen vragen. Wel verandert er weinig aan de adviezen die leerlingen elkaar geven wanneer financiële problemen optreden (hulp zoeken bij ouders of anders docenten).

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Scholen die deelnamen aan MoneyWays zijn te vinden op bladzijde 32 van het evaluatierapport over MoneyWays [PDF].
LEF (Leven En Financiën) is een groot lespakket met 240 uur lesmateriaal met als doel het financieel bewustzijn van jongeren te vergroten.

Onderwijssector

mbo

Trefwoorden

mbo, financieel onderwijs, financiële educatie, burgerschap, motivatie